

Jednaki i jednakiji: perspektive ravnatelja o državnoj maturi i mogućnostima ostvarivanja visokoškolskih aspiracija učenika strukovnih i gimnazijskih programa u Hrvatskoj

DOI: 10.5613/rzs.50.2.4
UDK: 373.5.091.113:37.091.27
378:37.091.27
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 4. 3. 2020.

Nikola BAKETA orcid.org/0000-0001-9813-4717

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska
baketa@idi.hr

Zrinka RISTIĆ DEDIĆ orcid.org/0000-0002-7520-2139

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska
zrinka@idi.hr

Boris JOKIĆ orcid.org/0000-0001-6640-9755

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska
boris@idi.hr

SAŽETAK

U radu su predstavljeni rezultati kvalitativnog eksploratornog istraživanja perspektive ravnatelja srednjih škola o modelu državne mature te jednakosti i pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike strukovnih škola i gimnazija. Ova se pitanja analiziraju u kontekstu sve izraženijih aspiracija mladih ljudi prema visokom obrazovanju, masifikacije visokog obrazovanja i strateškog određenja Republike Hrvatske prema povećanju udjela visokoobrazovanih građana. Jednakost mogućnosti pristupa visokom obrazovanju podrazumijeva da svi učenici koji žele studirati imaju pravo pod jednakim uvjetima i kriterijima pristupiti državnoj maturi kao preduvjetu za upis visokog obrazovanja, a pitanje pravičnosti ogleda se u tome da svaki učenik ima jednaku mogućnost uspjeha u pristupu visokom obrazovanju. Rezultati ukazuju na općenito pozitivne stavove ravnatelja o državnoj maturi kao jedinstvenom sustavu vanjskih ispita koji omogućuje provjeravanje stečenih znanja i vještina na isti način i uz iste kriterije za sve učenike. Kritičke perspektive ravnatelja odnose se na preispitivanje primjerenosti certifikacijske funkcije državne mature za učenike gimnazija (ravnatelji gimnazija) te slabljenja selekcijske funkcije korištenjem dodatnih provjera znanja i sposobnosti učenika od strane visokoškolskih institucija (ravnatelji različitih vrsta škola). Perspektive ravnatelja gimnazija i strukovnih škola o jednakosti i pravičnosti

---

Zahvaljujemo svim učenicima, roditeljima i odgojno-obrazovnim radnicima koji su sudjelovali u provedbi istraživanja NISpVU na kojem se temelji ovaj rad.

u mogućnostima pristupu visokom obrazovanju izrazito se razlikuju. Dok ravnatelji gimnazija pravičnost sagledavaju kroz prizmu osiguravanja jednakih uvjeta i kriterija za sve, ravnatelji strukovnih škola prepoznaju da nedostatak pravičnosti proizlazi iz drugačijeg obrazovnog iskustva i opsega onoga što uče učenici strukovnih programa. Postojeći mehanizmi obrazovne politike kojima se nastoji adresirati nepovoljniji položaj učenika strukovnih škola su nedostatni za ujednačavanje mogućnosti učenika iz različitih srednjoškolskih programa.

Ključne riječi: visokoškolske aspiracije, državna matura, jednakost pristupa, pravičnost pristupa visokom obrazovanju

1. UVOD

U gotovo svim društvima, pa tako i u Republici Hrvatskoj, proces vanjskog vrednovanja obrazovnih postignuća na završetku srednjoškolskog obrazovanja osobito je značajan za učenike, njihove roditelje, odgojno-obrazovne radnike, škole, visokoškolske ustanove, ali i društvo u cjelini. Značaj na osobnoj i obiteljskoj razini je posljedica "rizika" koju (ne)uspjeh na tom vrednovanju nosi za ostvarivanje visokoškolskih obrazovnih aspiracija mladih osoba. Rizik se veže i uz pitanje provedbe vanjskog vrednovanja, jer se i manji propusti u provedbi mogu odraziti na povjerenje građana u javni sustav odgoja i obrazovanja. Uz spomenute rizike, to vrednovanje ima i značajne šire društvene implikacije kroz pitanja (ne)jednakosti mogućnosti i pravičnosti tih postupaka za različite skupine učenika.

1.1. Državna matura u Republici Hrvatskoj – točka prijelaza iz srednjoškolskog u visokoškolsko obrazovanje

Državna matura postupak je sumativnog vanjskog vrednovanja koji se u Republici Hrvatskoj provodi od školske godine 2009./2010. Deset godina provedbe otvaraju brojna pitanja vezana uz postojeći model državne mature, funkciju i svrhu ispita, ispitne sadržaje te utjecaj na obrazovni proces i jednakost mogućnosti u sustavu odgoja i obrazovanja. Ispiti državne mature ispiti su iz općeobrazovnih predmeta koji se provode u cijeloj državi na standardizirani način u isto vrijeme i pod jednakim uvjetima i kriterijima za sve učenike, a dijele se na ispite obveznog i ispite izbornog dijela. Obvezni dio čine ispiti iz hrvatskog jezika, matematike i prvoga stranog jezika koje je, po izboru samih pristupnika, moguće polagati na višoj (A) i osnovnoj razini (B). Izborni dio čine ispiti na jedinstvenoj razini koje pristupnici biraju u skladu sa svojim željama i izborima. Učenici gimnazijskih programa srednje obrazovanje završavaju polaganjem obveznog dijela državne mature. Ispite državne mature mogu polagati i učenici strukovnih i umjetničkih programa koji traju mi-

nimalno četiri godine, a oni im služe isključivo kao preduvjet nastavka obrazovanja na visokoškolskoj razini. Njihovo srednjoškolsko obrazovanje završava izradom i obranom završnog rada u školi. Iz svega proizlazi da obvezni dio državne mature za učenike gimnazijskih programa ima istodobnu certifikacijsku (izlaznu) funkciju kojom se završava srednjoškolsko obrazovanje i selekcijsku (ulaznu) funkciju kao jedan od uvjeta za upis u visoko obrazovanje. S druge strane, za učenike iz strukovnih programa obvezni dio ima isključivo selekcijsku funkciju, čime im se omogućuje pristup visokom obrazovanju (Ristić Dedić i Jokić, 2013). Za sve učenike ispiti izbornog dijela imaju isključivo selekcijsku funkciju.

Viša razina ispita obveznog dijela državne mature usklađena je s nastavnim planom i programom/kurikulumom za gimnazije, a osnovna razina ispita odgovara presjeku nastavnih planova i programa u četverogodišnjim programima, odnosno nastavnom planu i programu s najmanjom satnicom u četverogodišnjim strukovnim školama. Podatci o udjelu učenika iz pojedinih srednjoškolskih programa koji biraju osnovnu i višu razinu ispita obveznog dijela državne mature prikazani su u Tablici 1.

Tablica 1. Pristupanje ispitima obveznog dijela državne mature u školskoj godini 2017./18. – udio pristupnika iz izabranih strukovnih područja i gimnazijskih programa koji biraju višu i osnovnu razinu obveznih ispita (redni postotci izračunati na osnovu podataka iz Ćurković, 2019)

	Hrvatski jezik – viša	Hrvatski jezik – osnovna	Matematika – viša	Matematika – osnovna	Engleski jezik – viša	Engleski jezik – osnovna
IZABRANA STRUKOVNA PODRUČJA						
Ekonomija i trgovina	73,9	26,1	3,7	96,3	46,9	53,1
Elektrotehnika	23,4	76,6	51,8	48,2	45,0	55,0
Graditeljstvo, geodezija i građevinski materijali	53,3	46,7	43,9	56,1	47,1	52,9
Poljoprivreda	34,1	65,9	3,6	96,4	16,1	83,9
Strojarstvo	17,5	82,5	28,5	71,5	28,2	71,8
Ugostiteljstvo i turizam	69,6	30,4	3,1	96,9	62,8	37,2
Zdravstvo	68,3	31,7	14,0	86,0	48,6	51,4
IZABRANI GIMNAZIJSKI PROGRAMI						
Opća gimnazija	90,5	9,5	53,9	46,1	81,8	18,2
Prirodoslovno-matematička gimnazija	81,7	18,3	86,4	13,6	81,7	18,3
Jezična gimnazija	93,8	6,2	31,2	68,8	90,8	9,2
Klasična gimnazija	95,8	4,2	54,8	45,2	88,1	11,9

Udio učenika iz pojedinih gimnazijskih programa koji biraju osnovne razine ispita obveznog dijela ukazuje na upitnost certifikacijske funkcije za gimnazijalce. Davanjem mogućnosti učenicima da odaberu polaganje osnovne razine ispita, Republika Hrvatska omogućila je tim učenicima završetak srednjoškolskog obrazovanja na temelju ispita koji opsegom i sadržajem ne odgovaraju onome što su učili tijekom gimnazijskoga obrazovnog puta. Ta činjenica može upućivati na postojanje nejednakosti između učenika iz gimnazija i strukovnih pri završetku srednjoškolskog obrazovanja.

Pitanje mogućih nejednakosti koje model i dvostruka priroda funkcije državne mature potiču još se jasnije odražava pri prijelazu na visokoškolsku razinu. Završetak gimnazijskog obrazovanja vodi isključivo obrazovnoj kvalifikaciji te je nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini praktički nužnost za učenike tih škola. U pogledu strukovnog obrazovanja različit opseg i trajanje školovanja usložnjavaju priču. Trogodišnji strukovni programi namijenjeni su bržem izlasku na tržište rada i stjecanju kvalifikacije te učenici koji pohađaju te programe moraju prolaziti dodatno obrazovanje kako bi ostvarili mogućnost ulaska u visoko obrazovanja. Ta je mogućnost rijetko korištena, usto postoji i niz organizacijskih izazova koji otežava njezino ostvarivanje (Matković i dr., 2013). S druge strane, učenici četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa nakon završetka srednje škole stječu kvalifikaciju koja im omogućuje izlazak na tržište rada, ali i nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini (Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru, 2013). Tu dvostruku mogućnost učenici strukovnih škola u sve većoj mjeri koriste. Novija istraživanja pokazuju da učenici, kako oni iz gimnazijskih, tako i iz strukovnih programa, imaju izrazito izražene visokoškolske obrazovne aspiracije, u ovome radu određene kao ambicije i ciljevi koje mladi ljudi imaju u vezi s budućim obrazovnim ishodima i iskustvima u visokom obrazovanju (Ristić Dedić i Jokić, 2019). Visoka razina visokoškolskih aspiracija dobila je empirijsku potvrdu u rezultatima istraživanja na populacijskim podacima o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje gdje su gotovo svi učenici koji završavaju četverogodišnje/petogodišnje srednjoškolsko obrazovanje izražavali želju za studiranjem prijavom ispita državne mature i studijskih programa (Šabić, 2019). U završnoj godini srednjoškolskog obrazovanja želju za studiranjem izražava čak 97,3% učenika završnih razreda gimnazija te 71,8% učenika maturanata četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa (Jokić, 2019), a slično pokazuju i prethodna istraživanja (Košutić, Puzić i Doolan, 2015; Spajić Vrkaš i Potočnik, 2017).

Sve izraženije aspiracije mladih ljudi prema visokom obrazovanju u prethodnim godinama u skladu su sa širim strateškim određenjem Republike Hrvatske k povećanju udjela stanovništva s visokoškolskom kvalifikacijom kao jednim od nacionalnih ciljeva (Jokić, 2019). Jedan od osnovnih mehanizama ostvarenja toga

nacionalnog strateškog cilja bilo je povećanje broja upisnih mjesta na gotovo svim javnim visokim učilištima te otvaranje brojnih privatnih i javnih visokoškolskih ustanova (Matković, 2009; Jokić i Ristić Dedić, 2014; Žiljak i Baketa, 2019). Samo širenje mogućnosti studiranja dogodilo se u razdoblju znatnoga demografskog pada koji se očitovao u generacijama sa sve manjim brojem učenika (Matković, 2009). Posljedično, već u akademskoj godini 2013./2014. broj kandidata koji u godini upisa završavaju srednjoškolsko obrazovanje prvi put bio manji nego što je broj upisnih mjesta na redovnim studijskim programima javnih visokih učilišta u Republici Hrvatskoj (Jokić i Ristić Dedić, 2014).

1.2. Jednakost i pravičnost u pristupu visokom obrazovanju

Povećanje broja upisnih mjesta na studijskim programima u Republici Hrvatskoj i dostupnost upisnih mjesta na različitim studijskim programima može navesti na zaključak da u Hrvatskoj, za razliku od mnogih razvijenih sustava, problem nejednakosti pristupa visokom obrazovanju nije izražen (Clancy i Goastellec, 2007; Asplund, Adbelkarim i Skalli, 2008; McCowan, 2016). Ipak, normativna visokoškolska aspiracija te nedoumice vezane uz model i funkciju ispita državne mature otvaraju to pitanje s obzirom na vrste srednjoškolskog obrazovanja, a posebno relevantnim čine pitanje pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz gimnazijskog i strukovnog obrazovanja.

Kao polazište u razmatranju pitanja pravičnosti i jednakosti mogućnosti pristupa visokom obrazovanju uzimamo koncepciju pravednosti prema Rawlsu (1999) te općenito egalitaristički pristup društvenoj pravednosti (Brighouse i Swift 2006; McCowan 2016; Salmi i Bassett 2012). Jedan od temelja Rawlsove koncepcije distributivne pravednosti jest načelo pravednosti koje glasi "Društvene i ekonomske nejednakosti trebaju biti uređene tako da su a) povezane s dužnostima i položajima koji su dostupni svima pod uvjetima pravične jednakosti mogućnosti i b) od najveće koristi za članove društva koji su u najgorem položaju" (Rawls, 1999: 266). Koncepti koje uvodimo, jednakost mogućnosti pristupa visokom obrazovanju te pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju, su temeljeni na razlikovanju formalne jednakosti mogućnosti (engl. *formal equality of opportunity*) i pravične jednakosti mogućnosti (engl. *fair equality of opportunity*) (Rawls, 1999; Freeman, 2007; Brčić, 2010. Prema tome, jednakost mogućnosti pristupa visokom obrazovanju podrazumijeva da svi učenici koji žele studirati imaju pravo pod jednakim uvjetima i kriterijima pristupiti polaganju državne mature kao osnovnom preduvjetu za upis visokog obrazovanja. S druge strane, pitanje pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju ogleda se u tome da svaki učenik ima jednaku mogućnost ostvarivanja uspjeha u pristupu visokom obrazovanju bez obzira na

nejednakosti koje su rezultat socijalnog podrijetla, ekonomskih ili drugih društvenih i osobnih okolnosti na koje mlada osoba ne može utjecati (Salmi i Bassett, 2014; McCowan, 2016).

Način na koji je srednje obrazovanje organizirano u obrazovnom sustavu u vezi je s (ne)jednakostima mogućnosti pristupa visokom obrazovanju. Sustavi koji su više diferencirani, u kojima postoji relativno rana i čvrsta razdioba obrazovnih programa na akademske (opće) i strukovne, u manjoj mjeri stvaraju pravičnost mogućnosti za učenike iz različitih socioekonomskih okružja od sustava koji zadržavaju učenike duže unutar općeg obrazovanja (Triventi i dr., 2016). Analize u različitim sustavima pokazuju da srednje obrazovanje, kao prva točka diferencijacije u sustavu, ima značajan utjecaj na obrazovne i karijerne puteve učenika (Brunello i Checchi, 2007; Lucas, 2001; Müller i Shavit, 1998; Van de Werfhorst i Mijs, 2010; Gamoran, 2010). U novije vrijeme u istraživanjima se ne razmatra samo pitanje pristupa i sudjelovanja u visokom obrazovanju s obzirom na vertikalnu stratifikaciju visokoškolskog sustava (razine i trajanje programa), nego i s obzirom na horizontalnu stratifikaciju, koja svoj značaj dobiva upravo s obzirom na činjenicu o masifikaciji visokog obrazovanja, a odnosi se na pristup i sudjelovanje u različitim vrstama programa i institucija, u različitim područjima i poljima studija te u različitim institucijama s obzirom na prestiž i kvalitetu programa koje nude (Triventi, 2013).

Sociološka istraživanja pokazuju povezanost odabira srednjoškolskih destinacija učenika s različitim askriptivnim karakteristikama – roditeljskim obrazovnim statusom, ekonomskim statusom obitelji, spolom, rasom itd., te na činjenicu da to dovodi do kasnijih razlika u mogućnostima pristupu visokom obrazovanju između učenika (npr. Breen i Goldthorpe, 1997; Contini i Scagni, 2011; Lucas, 2001). Učenici iz privilegiranih sredina biraju akademski zahtjevnije programe i bolje škole, dok učenici iz manje privilegiranih sredina češće biraju manje poželjne programe i strukovne smjerove, čak i kad su im postignuća visoka. Boudon (1974) je razlikovao primarne i sekundarne učinke socijalnog okružja na obrazovne izbore i puteve učenika, pri čemu je primarne učinke povezivao s time da učenici iz privilegiranih obitelji imaju u prosjeku bolja obrazovna postignuća na nižim razinama obrazovanja pa su im otvoreniji zahtjevniji i atraktivniji obrazovni putevi, dok sekundarni učinci podrazumijevaju da se osobe iz različitih socijalnih okružja razlikuju po procjenama vrijednosti i rizika pojedinih obrazovnih opcija (čak i kad djeca imaju jednaka postignuća). Činjenica da se tijekom obrazovnog puta učenika obrazovne odluke i izbori donose pod utjecajem sociokulturnog okružja tumače se, osim toga, i kao izraz obiteljskoga kulturnog kapitala i distinktivnog habitusa u kojem je mlada osoba socijalizirana (Bourdieu, 1990). Usto, učenikove obrazovne odluke i izbori nisu samo oblikovane pod utjecajem individualnog habitusa, nego i kontek-

sta škole i zajednice, visokoškolskog konteksta i širega socijalnog, ekonomskog i političkog konteksta (Perna, 2006).

Razlike u mogućnostima pristupa visokom obrazovanju između učenika koji pohađaju različito srednjoškolsko obrazovanje tumače se uobičajeno time da se tijekom srednjeg obrazovanja održavaju ili čak povećavaju razlike u obrazovnih ishodima zbog razlika u sadržaju i kvaliteti tih srednjoškolskih programa, ali i zbog razlika u poticajnosti cjelokupnog okružja učenja, očekivanja prema učenicima, ali i razlika u sastavu učeničkog tijela i vršnjačkih utjecaja (Triventi i dr., 2016). Istraživanja pokazuju da slijeđenje različitih srednjoškolskih opcija rezultira nejednakim stečenim znanjima i kompetencijama učenika, kao i nejednakim stavovima o (ne) prikladnosti visokog obrazovanja s obzirom na mogućnosti učenika, što sve vodi manje ili više ograničenim mogućnostima u pristupu i sudjelovanju na višim razinama obrazovanja (Santiago i dr., 2008).

Osim dispozicijskih (osobnih) prepreka, koje se očituju u različitim stavovima i motivacijama učenika za učenje i sudjelovanje u visokom obrazovanju, ključno je pitanje sustavnih (institucionalnih) prepreka (Gorard i Smith, 2007) koje proizlaze iz toga što visoko obrazovanje može postavljati ulazne zahtjeve koji zanemaruju kvalitativne i kvantitativne razlike u obrazovnim ishodima unutar različitih dijelova srednjoškolskog sustava i bolje odgovaraju samo određenim kategorijama pristupnika, uglavnom onih koji dolaze iz privilegiranoga socijalno-kulturnog i obrazovnog okružja. Postavljanjem takvih zahtjeva vezanih uz postignuća s ranije razine obrazovanja dovodi se u pitanje osnovna egalitarnička pozicija kojom se ističe da uspjeh pojedinca treba biti posljedica njegovih sposobnosti, uloženog truda i odgovornosti, a ne posljedica čimbenika na koja osoba ne može utjecati.

Pitanje državne mature i njezinih različitih aspekata dosad je bilo predmet niza radova i analiza (Bezinović i Ristić Dedić, 2003a; Bezinović i Ristić Dedić, 2003b; Prpić i Miličević, 2006; Bezinović i Ristić Dedić, 2007; Bezinović, 2009; Jokić, Ristić Dedić i Šabić, 2011; Ristić Dedić, Jokić i Šabić, 2011; Ristić Dedić i Jokić, 2013). U ovome se radu analiziraju perspektive ravnatelja srednjih škola o postojećem modelu državne mature te o pitanjima pravičnosti modela i jednakosti mogućnosti pristupa visokom obrazovanju učenika iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja. Ravnateljska perspektiva je važna jer su oni dionici koji su odgovorni za proces provedbe državne mature u svojim školama, a karakterizira ih dobro poznavanje obrazovnih aspiracija i pripremljenosti vlastitih učenika, kao i razumijevanja prepreka s kojima se tijekom srednjoškolskog obrazovanja suočavaju.

U radu su postavljena tri istraživačka pitanja:

1) Kako ravnatelji srednjih škola u Hrvatskoj percipiraju postojeći model i funkciju državne mature?

2) Iz perspektive ravnatelja, utječe li i na koji način, postojeći model državne mature i sustav prijelaza iz srednjeg u visoko obrazovanje na jednakost mogućnosti pristupa visokom obrazovanju učenika gimnazija i strukovnih škola? Postoje li razlike u pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz gimnazijskog i strukovnog obrazovanja?

3) Adresira li, i na koji način, obrazovna politika u Republici Hrvatskoj pitanja jednakosti i pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja?

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Rad je temeljen na istraživačkom projektu “Analiza stanja i potreba u srednjoškolskom odgoju i obrazovanju vezanih uz informiranje o visokoškolskim izborima i postupcima upisa na studijske programe preko Nacionalnoga informacijskog sustava prijava na visoka učilišta” (NISpVU) u kojem je upotrijebljen istraživački nacrt miješanog modela. U radu su predstavljeni rezultati dijela kvalitativne istraživačke dionice koji se odnose na ispitivanje perspektive ravnatelja srednjih škola o prijelazu iz srednjega u visoko obrazovanje. U odgovoru na istraživačka pitanja koristi se eksploratorni pristup koji je odabran kao prikladan jer je riječ o predmetu istraživanja koji dosad nije ekstenzivno istraživan u kontekstu hrvatskog sustava odgoja i obrazovanja. To se posebice odnosi na činjenicu da su u istraživanju sudionici srednjoškolski ravnatelji čija perspektiva je rijetko razmatrana.

2.1. Sudionici istraživanja

Kvalitativna istraživačka dionica provedena je u 33 srednje škole na području Republike Hrvatske u kojima se izvode četverogodišnji i petogodišnji programi. Odabrane škole predstavljale su prigodan poduzorak 59 škola uključenih u cijeli projekt. Originalan uzorak bio je stratificiran s obzirom na regionalnu lokaciju i vrstu srednjoškolskog obrazovanja te programe koji se izvode. Uzorak je napravljen namjernim uzorkovanjem na način da su obuhvaćene škole koje izvode programe u različitim strukovnim područjima kako bi se postigla maksimalna različitost u perspektivama vezano uz prijelaz iz srednjeg u visoko obrazovanje.

U istraživanju je sudjelovalo 27 ravnateljica i ravnatelja koji su u danima provedbe istraživanja bili dostupni za razgovor. Bilo je obuhvaćeno 12 ravnatelja strukovnih škola, 11 ravnatelja gimnazija te 4 ravnatelja mješovitih škola.

2.2. Instrumenti i postupci provedbe

Polustrukturirane razgovore s ravnateljima u prosječnom trajanju od 45 minuta proveli su istraživači u prostorijama škola. Istraživanje je provedeno krajem prvog polugodišta (studeni – prosinac) u školskoj godini 2017./2018.

Razgovori su vođeni po pripremljenom protokolu koji je obuhvaćao sljedeće cjeline: 1. vođenje i razvoj škole, 2. aspiracije i obilježja prošlih i sadašnjih generacija učenika škole, 3. državna matura i 4. prakse i iskustva škole u profesionalnom informiranju i usmjeravanju učenika te pripremi za ispite državne mature.

Teme državne mature i prijelaza iz srednjoškolskog u visokoškolsko obrazovanje obuhvaćale su sljedeće elemente: a) opće stavove ravnatelja o modelu državne mature, b) procjenu pravičnosti modela državne mature (s posebnim naglaskom na različitost pristupnika s obzirom na završeno srednjoškolsko obrazovanje) c) vezu državne mature i upisa u visoko obrazovanje. Razgovori su snimani i transkribirani, a podatci su organizirani korištenjem NVivo 12 programa. Kodiranje podataka za potrebe ovog rada proveo je jedan od autora.

2.3. Analitički postupci

Na podacima je provedena tematska analiza (Boyatzis, 1998) kao eksploratorni proces deriviranja tema i obrazaca. Prvi okvir analize temeljio se na formalnom određenju državne mature, odnosno na pravnom okviru kojim je državna matura uređena te funkcijama koje iz njega proizlaze. Iterativnim procesom kodiranja koji je bio induktivan (podacima vođen), revidiran je početni okvir i razvijeni novi analitički kodovi. Definirana su četiri temeljna tematska koda:

1. opća procjena državne mature
2. glavne funkcije državne mature
3. prepreke
4. kompenzacijski mehanizmi

Tematski kod *Opća procjena državne mature* obuhvaćao je sve iskaze ravnatelja koji pokazuju njihov opći stav prema državnoj maturi ili predstavljaju neku vrstu pozitivnog ili negativnog vrednovanja koncepta ili modela državne mature (npr. *meni je državna matura odmah bila sjela/model nije loše zamišljen*). Iskazi ravnatelja razlikovani su s obzirom na postojanje pozitivnoga, negativnog ili neutralnog sentimenta. Ukoliko su se iskazi odnosili na neke od specifičnih aspekata državne mature, onda nisu bili označeni kao dio ove teme.

U tematski kod *Glavne funkcije državne mature* uključivani su iskazi kojima su sugovornici opisivali određene funkcije mature – certifikacijsku ili selekcijsku te izražavali vlastito mišljenje o primjerenosti, uvjetima i mogućnostima ostvarivanja pojedine funkcije. U ovaj tematski kod nisu uključeni iskazi koji predstavljaju načelni stav o državnoj maturi (bez specifičnog osvrtanja na pojedinu funkciju), iskazi kojima se procjenjuje položaj učenika različitih škola, kao ni iskazi koji predstavljaju vrijednosnu prosudbu državne mature u smislu pravičnosti tretmana pristupnika.

Tematski kod *Prepreke* obuhvaćao je iskaze u kojima sugovornici izražavaju stavove o položaju učenika na ispitima državne mature s obzirom na završenu vrstu srednjoškolskog obrazovanja ili srednjoškolski program, kao i iskaze koji govore o mogućim nejednakostima u pristupu visokom obrazovanju i mogućnostima uspjeha na državnoj maturi i pri upisu u visoko obrazovanje između različitih skupina učenika. Iskazi vezani uz davanje vrijednosne procjene modela državne mature u pogledu tretmana pristupnika također su dio ovog tematskog koda.

Tematski kod *Kompenzacijski mehanizmi* odnosio se na iskaze ravnatelja kojima se opisuju mogućnosti koje su na raspolaganju školama i učenicima kako bi premostili potencijalne prepreke te iskazi koji govore o uspješnost politika i praksi usmjerenih na ostvarivanje pravičnosti iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja.

U Tablici 2 navedeni su osnovni elementi analitičkog okvira razvijenog za potrebe ovog istraživanja.

Tablica 2. Elementi analitičkog okvira

Tema	Analitički kod 1	Analitički kod 2
Opća procjena državne mature	-	pozitivno/negativno
Glavne funkcije državne mature	certifikacijska/kvalifikacijska	ispunjavanje/neispunjavanje
Prepreke	(ne)jednakost mogućnosti pristupa i uspješnosti (ne)pravičnost	afirmativno/kritički
Kompenzacijski mehanizmi	razina sustava/razina škole/ razina učenika	uspješno/neuspješno

Analitičko kodiranje iskaza ravnatelja provedeno je ovisno o obilježju pripadnosti ravnatelja određenoj vrsti srednje škole.

3. REZULTATI I RASPRAVA

Prikaz rezultata organiziran je prema postavljenim istraživačkim pitanjima. Istaknute su dominantni obrasci odgovora ravnatelja neovisno o vrsti škole kojom upravljaju, a naglašene su usporedbe perspektiva ravnatelja gimnazija i strukovnih ili mješovitih škola.

3.1. Kako ravnatelji srednjih škola u Hrvatskoj percipiraju postojeći model i funkciju državne mature?

Državna matura kao jedinstveni sustav vanjskih ispita za učenike gimnazija i strukovnih škola nailazi na opće pozitivne reakcije ravnatelja, neovisno o vrsti škole. Ti se stavovi očituju u iskazima poput: *Rekao bih da je to dobro zamišljeno; Državna matura je po meni dobra stvar; Taj sustav je višestruko bolji nego sustav stare mature* i slično. Ti kratki iskazi sugeriraju da su ravnatelji ideju i koncept državne mature prihvatili kao pozitivnu promjenu u obrazovnom sustavu, uspoređujući je posebno sa starim sustavom školskih matura. Rijetki, manje pozitivni iskazi uglavnom upućuju na potrebu dodatnog promišljanja pojedinih dijelova državne mature i njezinog osuvremenjivanja nakon godina primjene, o čemu govori sljedeća izjava ravnatelja gimnazije:

Bolje išta nego ništa, ali naravno da bi model trebalo poboljšavati ... Mislim da je vrijeme za reviziju. (Gimnazija, Sjeverozapadna Hrvatska)

Nakon početnih pozitivnih reakcija ravnatelja prema konceptu državne mature, moguće je ipak uočiti isticanje određenih elemenata koji predstavljaju posebne izazove ili otvaraju značajna pitanja vezana uz model i funkcije državne mature s obzirom na vrstu srednjoškolskog obrazovanja.

Ravnatelji gimnazija naglašavaju dobru pripremljenost vlastitih učenika za polaganje ispita državne mature kroz redovnu nastavu tijekom cijeloga srednjoškolskog obrazovanja. Kao podlogu svojih stavova ističu uspjehe učenika na ispitima i pri upisu na željene studijske programe. Ipak, uz prihvaćanje državne mature kao valjanog načina ispitivanja znanja i vještina učenika na kraju srednjoškolskog obrazovanja, otvara se pitanje primjerenosti certifikacijske funkcije za učenike gimnazija u modelu koji omogućuje učenicima izbor razine ispita u obveznom dijelu državne mature. Među ravnateljima gimnazija prevladavaju oni koji smatraju da kao završetak gimnazijskog obrazovanja mogućnost polaganja osnovne razine ispita obveznog dijela državne mature nije primjerena. Sljedeće izjave jasno govore o tome da certifikacijska funkcija u gimnazijama nije ostvarena na zadovoljavajući način:

Ja bih isključivo obavezne predmete u gimnazijskim programima tražila na visokoj razini. Jer nije normalno da učenik koji četiri godine sluša gimnazijski program matematike od 4 sata tjedno rješava ispit na osnovnoj razini. I to je čak problem. (Gimnazija, Istra i Hrvatsko primorje)

Što se gimnazijalaca tiče, mislim da njima ne bi smjelo biti ponuđeno matura iz hrvatskog jezika, engleskog i iz matematike na osnovnoj razini. (Gimnazija, Središnja Hrvatska)

Ti iskazi upućuju na kritiku trenutnog modela državne mature koji omogućuje učenicima gimnazija završnost svojeg obrazovanja polaganjem ispita osnovne razine koji opsegom i sadržajem ne odgovaraju gimnazijskom obrazovanju. Takvim iskazima ravnatelji gimnazija izražavaju i stav o potrebi očuvanja viših kriterija i standarda kvalitete u gimnazijama. Činjenica jest, kao što je prikazano u Tablici 1, da značajan udio gimnazijalaca odabire ispite osnovne razine. Čak 13,6% učenika prirodoslovno-matematičkih gimnazija završava gimnazijsko obrazovanje polaganjem ispita iz matematike osnovne razine, a 9,2% učenika jezičnih gimnazija polaganjem ispita osnovne razine iz engleskog jezika, ispita koji odgovaraju presjeku nastavnih planova i programa s najmanjom satnicom u četverogodišnjim srednjim školama. Isticanjem tog problema, ravnatelji gimnazija ispravno detektiraju nemogućnost primjerenog ostvarivanja certifikacijske funkcije za učenike gimnazija kroz postojeći model te izražavaju stav o državnoj maturi kao instrumentu koji ponajprije služi upisima u visoko obrazovanje. Pod vidom mogućnosti izbora razine ispita, očekivano je da se učenici postavljaju strateški birajući ispite koji su im dovoljni za upis na željene studijske programe, a ne one koji opsegom i dubinom odražavaju njihov srednjoškolski program.

Ravnatelji gimnazija problematiziraju i tu drugu, selekcijsku, funkciju državne mature naglašavajući da ona postaje dominantnom. Tipična izjava koja to ilustrira jest sljedeća:

Manje dobra stvar je u tome što se ponekad ide iz krajnosti u krajnost, što svrha tog ispitivanja postaje upis na fakultet, što ne bi smjelo biti ... cilj državne mature je završnost srednje škole, to je osnovni cilj. (Gimnazija, Sjeverozapadna Hrvatska)

Prema mišljenju ravnatelja, državna se matura počinje percipirati ponajprije kao upisni postupak za visoko obrazovanje. Takva situacija može povratno negativno utjecati na poučavanje i učenje u gimnazijskim programima, kao što primjećuje jedan ravnatelj:

Tu imamo taj problem da nama djeca u zadnjih pola godine ili godinu dana stavljaju u drugi plan općeobrazovnu grupu predmeta koja im nije važna za upis. I tu jednostavno ne dobijemo kompletnog učenika kao što bi on po kurikulumu trebao iz gimnazije izaći van. To je najveća mana. (Gimnazija, Sjeverozapadna Hrvatska)

Ravnatelji također prigovaraju zbog činjenice što neke visokoškolske institucije organiziraju i provode posebne prijamne ispite, što smatraju nepotrebnim zbog postojeće selekcijske funkcije državne mature, ali i zbog znatnoga dodatnog opterećivanja učenika višestrukim provjerama. Sljedeća izjava jednog ravnatelja dobro ocrtava taj stav:

Meni je koncepcija državne mature izrazito prihvatljiva i žao mi je da se ne provodi u potpunosti, odnosno da su neki fakulteti ipak odlučili provoditi prijamne ispite i provjere znanja. Ja vjerujem da oni imaju svatko svoje razloge, ali mislim da ne trebamo učenike izlagati prevelikom broju provjera i mislim da bi se to, recimo, moglo još nekako integrirati s državnom maturom. (Gimnazija, Zagreb i Zagrebačka regija)

Sve navedeno upućuje da ravnatelji gimnazija uočavaju određene neuralgične točke obiju funkcija državne mature – certifikacijske i selekcijske. Dok certifikacijska funkcija za učenike gimnazija nije primjereno postavljena zbog mogućnosti učenikova odabira polaganja ispita osnovne razine, drugim dijelom je zanemarena kroz pretjerano stavljanje naglaska na selekcijsku funkciju državne mature koja postaje njezinim dominantnim određenjem.

Ravnatelji strukovnih i mješovitih škola dijele zabrinutost ravnatelja gimnazija vezano uz uvođenje dodatnih provjera za upis na pojedine studijske programe. Kao i ravnatelji gimnazija, smatraju da bi ispiti državne mature trebali ispunjavati selekcijsku ulogu za upis učenika u visoko obrazovanje te da su dodatni prijamni ispiti potrebni samo u posebnim slučajevima. O tome se govori i u kontekstu smanjivanja korupcije u okviru centraliziranoga upisnog sustava, kakav je državna matura:

A opet neki fakulteti kako imaju autonomiju čujem stavljaju prijamni ispit. Čini mi se da je državna matura dosta poštena da se upišu preko nje na fakultet. (Strukovna škola, Dalmacija)

Selekcijska funkcija za ravnatelje strukovnih i mješovitih škola vrlo je važna upravo zbog činjenice da za učenike strukovnih škola ispiti državne mature imaju isključivo tu funkciju. Ti su ravnatelji svjesni činjenice da velik dio njihovih učenika iz razli-

čitih strukovnih područja ima visokoškolske aspiracije i pristupa ispitima državne mature upravo kako bi zadovoljili svoje ambicije i ciljeve. Pritom, naglašava se da većina učenika tih škola nastavlja obrazovanje u području unutar kojega su se školovali i na srednjoškolskoj razini, iako postoji mogućnost i tzv. kosih prijelaza, to jest upisa studijskih programa u područjima koja nisu srodna. Sljedeća izjava ravnatelja škole u kojoj se izvode tehnički strukovni programi upućuje na poželjnost nastavljanja obrazovanja unutar istog područja:

Ovi naši učenici iz četverogodišnjih strukovnih programa za tehničara za mehatroniku i tehničara za računalstvo upisuju, ono što nas veseli, upravo tehničke fakultete, dakle ono i što se očekivalo od njih da bi trebali upisivati nakon završetka ovih programa koje su upisali kod nas. (Mješovita škola, Sjeverozapadna Hrvatska)

Ravnatelji vjeruju da izlaskom na državnu maturu i mogućnošću sudjelovanja u visokom obrazovanju njihovi učenici nastoje osigurati socijalnu mobilnost i bolje životne pozicije pa državnu maturu i doživljavaju kao šansu koju učenici trebaju iskoristiti. To pokazuju sljedeći izvadci:

Državna matura je, dakle, za nas nešto više, jer gimnazija dobiva srednju školsku spremu s državnom maturom, znači ovo je za nas nešto više, odnosno ono što znači odlazak na fakultete. (Strukovna škola, Zagreb i Zagrebačka regija)

Oni [strukovnjaci] se odlučuju upisati državnu maturu jer shvaćaju da im je obrazovanje jedina šansa kojom mogu podići kvalitetu svog života. (Mješovita škola, Slavonija)

Iskazi ravnatelja jasno pokazuju važnost ispita državne mature za učenike strukovnih škola. Ravnatelji pozitivno vrednuju činjenicu što njihovi učenici mogu pristupiti ispitima državne mature koji za njih znače mogućnost nastavka obrazovanja. Polaganje državne mature za velik dio učenika strukovnih škola očito predstavlja važnu stepenicu na putu ostvarivanja vlastitih aspiracija i životnih ciljeva. Postavlja se, međutim, pitanje koliko su šanse učenika za svladavanje te stepenice jednake ovisno o tome koju vrstu srednjoškolskog programa završavaju. O perspektivama ravnatelja vezano uz to pitanje govori se u nastavku, u odgovoru na drugo istraživačko pitanje.

3.2. Iz perspektive ravnatelja, utječe li i na koji način, postojeći model državne mature i sustav prijelaza iz srednjeg u visoko obrazovanje na jednakost mogućnosti pristupa visokom obrazovanju učenika gimnazija i strukovnih škola? Postoje li razlike u pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz gimnazijskog i strukovnog obrazovanja?

Odgovori ravnatelja upućuju na prepoznavanje određenih nejednakosti u položaju učenika strukovnih škola, u odnosu na učenike gimnazija vezano uz model državne mature. Taj stav izražavaju na sljedeći način:

Da li se tu u modelu nešto može promijeniti, viša-niža razina, ne znam....teško je pomiriti gimnazijalce s ovim ostalima. Budimo mi, ovaj, realni – gimnazijalci jesu u biti u velikoj prednosti bez obzira na ovo koliko se škola i učenici sami trudili kroz dodatnu nastavu ili kako već. (Mješovita škola, Dalmacija)

Pozicije se ravnatelja o tom pitanju znatno razlikuju, ovisno o vrsti srednjoškolskog obrazovanja iz kojeg dolaze. Ravnatelji gimnazija rjeđe daju iskaze kojima ističu nejednakosti u položaju učenika iz različitih srednjoškolskih programa, a ako i prepoznaju da nejednakosti postoje, njihovi iskazi su znatno blaži nego iskazi ravnatelja strukovnih i mješovitih škola. Oni po pravilu spontano ne govore o nedostatku pravičnosti u mogućnosti pristupu državnoj maturi i visokom obrazovanju, niti direktno povezuju pitanje pravičnosti s razlikama u srednjoškolskim programima. Glavni argumenti o pravičnosti sustava temelje im se na ideji da je državna matura jednaka za sve te da time ne stvara razliku između skupina učenika, o čemu govori i sljedeća izjava jednog ravnatelja:

Mislim sve pozitivno o toj državnoj maturi, da je to nešto najbolje dosad, nešto najkonkretnije što se ovom našem školstvu desilo pored svih mogućih reformi. Mislim da je pozitivna državna matura jer je u suštini svojoj pravična, jednako tretira sve, bez obzira, nema nikakvih razlika ni u čemu. (Gimnazija, Dalmacija)

I citat naveden u nastavku pokazuju karakterističnu perspektivu ravnatelja gimnazija o ravnopravnosti položaja učenika iz različitih škola:

Pod istim uvjetima učenici pišu jedan te isti ispit i po njemu se rangiraju te kasnije upisuju na sveučilišta. To je dobra stvar. (Gimnazija, Sjeverozapadna Hrvatska)

Te izjave pokazuju da je postojanje istih uvjeta i istih kriterija za sve učenike dovoljno da bi ti ravnatelji smatrali državnu maturu pravičnim postupkom koji svakome

daje jednaku mogućnost pristupa državnoj maturi i visokom obrazovanju. Činjenica što je učenicima strukovnih škola uopće omogućeno pristupiti ispitima državne mature kao ključnom uvjetu za upis u visoko obrazovanje te da im postojeći model omogućuje odabir ispita koje će polagati pozitivno se vrednuje, kao pokazatelj da je državna matura prikladna za sve učenike četverogodišnjih srednjoškolskih programa. Uostalom, mnogi vide nužnost da državna matura bude zahtjevna te da je opravdano očekivati da nemaju sve skupine učenika jednake šanse za uspjeh:

Gimnazija je oduvijek postojala kao sustav koji priprema za studiranje i zapravo ideja je da učenik mora upisati studij. Prema tome, mora postojati zahtjevnost državne mature u gimnazijskom smislu. (Gimnazija, Istra i Hrvatsko primorje)

U obrazloženju pravednosti sustava, ravnatelji također nastoje “približiti” učenike strukovnih škola učenicima gimnazija pa ističu činjenicu pojedinih kvalitetnih strukovnih škola i programa sličnih gimnazijskima kao argument u prilog zaključku da učenici strukovnih škola imaju približno ravnopravnu mogućnost pristupa visokom obrazovanju kao i učenici gimnazija, kao što pokazuje sljedeća izjava:

Pa mislim da nisu [u nepovoljnijem položaju]. Ima stvarno kvalitetnih strukovnih škola koje imaju neke slične programe kao gimnazijski, a recimo od ove godine opet imamo turističku gimnaziju, ekonomsku gimnaziju i tako. Tako da mislim da nisu baš u nepovoljnijem položaju, možda eventualno što se tiče matematike u nekim školama. (Gimnazija, Dalmacija)

Iz navedenoga je razvidno da ravnatelji gimnazija ne percipiraju problem pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju na temelju državne mature za učenike koji dolaze iz različitih srednjoškolskih programa. Postojeći sustav državne mature u načelu vide pravednim za učenike te vjeruju da svim učenicima pruža jednaku mogućnost pristupa visokom obrazovanju. S obzirom na to da ne uočavaju problem na sustavnoj razini, njihova obrazloženja nejednakih rezultata vežu se ponajviše uz razinu svakoga pojedinog učenika. Ravnatelji ističu da je na učenicima koji žele pristupiti državnoj maturi i upisima u visoko obrazovanje da se potrudu i ulože trud kako bi ostvarili svoje aspiracije. Ta perspektiva ravnatelja gimnazija, koja na određeni način “optužuje” pojedinca za situaciju u kojoj se našao, a legitimira sustav takav kakav jest i racionalizira nepravičnost koja postoji u pristupu visokom obrazovanju, odgovara poziciji vjerovanja u pravedan svijet u kojem svatko dobiva ono što zaslužuje (Lerner i Miller, 1978). Sljedeća tvrdnja ravnatelja jasno ilustrira tu poziciju ističući odgovornost učenika strukovnih programa za svladavanje sadržaja potrebnih za ostvarivanje osobnih aspiracija:

Ja mislim da je pravedno – strukovna škola je strukovna škola i naravno da ima pravo ići na maturu, ali za to onda treba iskazati neki veći napor i eventualno ostvariti upis na studij. Jer strukovni učenik dobiva svoj certifikat struke. (Gimnazija, Istra i Hrvatsko primorje)

Opravdanje za postojeći sustav čak se traži i u tome da su na određeni način i učenici gimnazija u neravnopravnom položaju u odnosu na učenike strukovnih škola. Taj se stav izražen u sljedećoj izjavi:

Po meni je taj sustav pravedan zato jer su upisani u gimnaziju žrtvovali mogućnost odlaska na tržište rada nakon završetka srednje škole, dok sa strukovljem to možete napraviti ... a ako ste ciljano upisivali strukovlje, opet vam nije zakinjuta mogućnost studiranja. (Gimnazija, Sjeverozapadna Hrvatska)

Sve navedeno upućuje na to da ravnatelji gimnazija postojanje određene razine nepravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju ne smatraju posebno problematičnim pripisujući ga razlikama srednjoškolskih programa koje učenici pohađaju. Pritom ne uzimaju u obzir primarne i sekundarne učinke socijalnog okruženja koji dovode do prethodnih obrazovnih odabira, nego nejednake rezultate pripisuju individualnim karakteristikama.

Za razliku od njih, ravnatelji strukovnih i mješovitih škola u svojim se iskazima znatno češće dotiču teme nejednakosti vezanih uz državnu maturu i upise u visoko obrazovanje te uspijevaju jasno imenovati izvore i posljedice nejednakog položaja vlastitih učenika u odnosu na učenike gimnazija. Shvaćanje programskih razlika, poznavanje mogućnosti učeničkih populacija te razumijevanje iskustava s kojima se njihovi učenici susreću u polaganju ispita državne mature i pri upisu u visoko obrazovanje omogućilo je tim ravnateljima stjecanje važnih uvida o tome kako državna matura može biti prepreka u ostvarivanju učeničkih aspiracija. Oni prepoznaju sustavne (institucionalne) prepreke koje proizlaze iz zanemarivanja razlika srednjoškolskih programa i učeničkih iskustava, a koje su sadržane u ulaznim zahtjevima pojedinih visokoškolskih institucija.

Vezano uz okolnosti srednjeg obrazovanja, primjedbe ravnatelja strukovnih i mješovitih škola u prvi plan stavljaju to da je državna matura ipak ponajprije prilagođena učenicima gimnazijskih programa. Činjenica jest da u brojnim strukovnim programima najveći problem predstavlja manja satnica i drukčiji programi predmeta obveznog dijela državne mature. Taj je problem vidljiv u sljedećem citatu:

Ova viša razina onda stvara veliki problem, upravo zbog ovih razlika u programskom dijelu i sadržajnom, odnosno satnici i onda vam teško ti učenici mogu na višoj razini postići takav uspjeh iako će možda učenik iz strukovnog programa

biti kasnije vrhunski stručnjak iz područja u kojem će mu možda to zasmetati da uopće uđe u to područje (Mješovita škola, Sjeverozapadna Hrvatska)

Osim onih iz obveznog dijela, problem mogu biti i ispiti izbornog dijela državne mature, kao što pokazuje sljedeća izjava:

Tu smo pak zakinuti – fizika, biologija, kemija, tu smo jako zakinuti, jer je to sve što gimnazijalci uče četiri godine, a kod nas se uči dvije ... svjesni ste da ne možete ići u tu dubinu niti se sve čak može proći za te dvije godine. (Strukovna škola, Zagreb i Zagrebačka regija)

U tim iskazima ravnatelji prepoznaju da nejednak položaj njihovih učenika na državnoj maturi proizlazi iz razlika u satnici i sadržajima predmeta kojima su učenici izloženi tijekom srednjoškolskog obrazovanja te to smatraju ključnom okolnosti koja onemogućuje pravičnost u mogućnosti učenika da u jednakoj mjeri ostvare uspjeh u pristupu visokom obrazovanju. Takvim se postupanjem narušava osnovna egalitistička pozicija prema којom bi uspjeh pojedinca trebao biti temeljen na njegovim sposobnostima, a ne na čimbenicima na koje nije mogao utjecati.

Ravnatelji strukovnih i mješovitih škola prigovaraju također da se u sustavu državne mature i upisa u visoko obrazovanje ni na koji način ne vrednuju posebna znanja i vještine koje su učenici stekli tijekom strukovnog obrazovanja. Na taj način ti sustavi ne uzimaju u obzir stečene kompetencije i uloženi trud učenika strukovnih škola, nego ih ispitivanjem samo općeobrazovnih sadržaja stavljaju u neravnopravnu poziciju u odnosu na učenike gimnazija. Neravnopravnost položaja učenika strukovnih škola, po mišljenju ravnatelja strukovnih i mješovitih škola, očituje se također u zahtjevima koji se stavljaju pred učenike pri završavanju njihovih srednjoškolskih programa, a kojima učenici gimnazija nisu izloženi. Naime, učenici strukovnih škola izrađuju i brane završne radove, koji zahtijevaju ulaganje truda i vremena, a ni na koji se način ne vrednuju za ulaz u visoko obrazovanje. Time ravnatelji detektiraju dodatnu sustavnu (institucionalnu) prepreku koja stoji na putu učenicima strukovnih škola u ostvarivanju njihovih visokoškolskih aspiracija. Prijedlog jednog ravnatelja očituje se u korištenju vanjski vrednovanog završnog rada u procesu selekcije za upis u visoko obrazovanje:

Ako je rezultat državne mature uvjet ili kriterij za upis na neki fakultet, dao bih priliku da to ne bude jedini uvjet, nego da završni rad strojarskog tehničara koji je vanjsko vrednovan također bude uzet u obzir. Nek' oni procjenjuju, nek' postoji materija zadataka koju moraju raditi u školama, nek' to radi Nacionalni centar, ali onda nek' se to uzme u obzir kod upisa na fakultet. (Strukovna škola, Sjeverozapadna Hrvatska)

Zanimljivo je, međutim, da ravnatelji strukovnih i mješovitih škola na neki način opravdavaju postojeće stanje i karakteriziraju ga kao zadano obilježje obrazovnog sustava: gimnazijskog obrazovanja koje se nužno nastavlja na visokoškolskoj razini i strukovnog obrazovanja kao onoga koje ima dvostruku ulogu stjecanja strukovne kvalifikacije i nastavka obrazovanja na visokoškolskoj razini:

Pa i jesu [strukovnjaci u nepriviligiranom položaju], normalno, ali gledajte, sustav obrazovanja je takav. Znači normalna je stvar da gimnazije koje imaju više sati nastave upravo u onim predmetima koji su na državnoj maturi, da su oni u prednosti. Ali isto tako gimnazije, njihova je namjena da se ide na visoko obrazovanje. Znači u principu državna matura i je više primjenjiva u gimnazijskom obrazovanju. (Strukovna škola, Istra i Hrvatsko primorje)

U tom smislu, jedan dio ravnatelja strukovnih i mješovitih škola vidi državnu maturu kao osobni izbor za koji svaki od učenika zna što nosi te se sukladno tomu treba i pripremiti. Ti se ravnatelji zapravo koriste istom argumentacijom kao i ravnatelji gimnazija, a to je da je državna matura individualni odabir te da je za uspjeh potrebno osobno se dodatno pripremiti:

Znaju da nije njima prilagođeno i oni bi se trebali sami za to pripremit. Mi koliko možemo to napravimo, ali svjesni smo da djeca nisu u jednakom položaju ... cjelokupna matura je prilagođena učenicima gimnazija. (Strukovna škola, Sjeverozapadna Hrvatska)

Sljedeći citat također dobro opisuje poziciju ravnatelja koji glavnu odgovornost za rezultat stavlja na samoga učenika u situaciji kad on izabire različito od onoga za što se dotad školovao:

Po meni svatko kada odabire određenu školu, ajmo reći da prihvaća onaj dio što ta škola, po svom poslanju, po svojoj misiji, nosi. E sada, ako ću ja iz tehničke škole ići studirati medicinu, ja se moram drugačije pripremiti. (Mješovita škola, Slavonija)

Takvo viđenje opravdava uspostavljeni sustav koji je dovoljno otvoren da osigurava svakom učeniku jednaku mogućnosti pristupa visokom obrazovanju kroz jednake ispite, uvjete i kriterije za sve učenike bez obzira na njihovu obrazovno iskustvo, ali jasno poručuje da je na učeniku samome da na tome putu svlada sve prepreke. U tom se pogledu zadovoljava formalna jednakost, ali izostaje pravičnost u mogućnosti pristupa. Učinjeni obrazovni odabir pojedinca daje se kao opravdanje sustava, a zanemaruju se mogućnost da su do takvih odabira doveli čimbenici koji

nisu vezani uz sposobnosti i trud osobe te se ne uviđa potreba za osiguravanjem pravičnih uvjeta za sve učenike.

Za razliku od toga, u slučajevima kad je riječ o nastavljanju obrazovanja u istom području u kojem se učenik obrazovao tijekom srednjeg obrazovanja, ravnatelji strukovnih i mješovitih škola jasno prepoznaju nepravičnost u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju između učenika strukovnih i gimnazijskih programa, posebno kad se radi o visokoškolskim institucijama koje zahtijevaju polaganje više razine obveznih predmeta. Sljedeća izjava ravnatelja pokazuje da u tim slučajevima učenici strukovnih školama moraju učiniti naročito velike iskorake, što nije pravedno:

Svakako učenici strukovnih škola to shvaćaju kao nepravdu prema njima, jer oni moraju puno više učiti i puno proširiti znanje u odnosu na ono što su programi u njihovim zanimanjima. Tak' da, to je sigurno nepravda i ... i to od početka nije bilo dobro zamišljeno ... jedna jedinstvena matura za sve, je l'. (Strukovna škola, Sjeverozapadna Hrvatska)

Iako postojanje osnovne razine ispita omogućuje učenicima strukovnih programa polaganje državne mature i pristup visokom obrazovanju, ti su učenici, po mišljenju njihovih ravnatelja, zakinuti u odnosu na one koji pohađaju gimnazijske programe u pristupu nekim institucijama visokog obrazovanja, posebno onim uz koje se veže veća poželjnost. Ova pozicija ukazuje na nepravičnost u pristupa različitim vrstama programa i institucija s obzirom na prestiž i kvalitetu tj. nepravičnost u pristupu za učenike različitih programa s obzirom na horizontalnu stratifikaciju visokoškolskog sustava. Za ravnatelje strukovnih i mješovitih škola takav je sustav nedovoljno pravičan i treba ga mijenjati, dok je istovremeno potrebno ponuditi učenicima mogućnost nadoknade razlika proizašlih iz njihovih srednjoškolskih programa.

3.3. Adresira li, i na koji način, obrazovna politika u Republici Hrvatskoj pitanja jednakosti i pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja?

Iz perspektive ravnatelja, na činjenicu da sadašnji sustav ispita državne mature i upisa u visoko obrazovanje ne stavlja učenike gimnazija i strukovnih škola u ravnopravni položaj, obrazovne vlasti su odgovorile javnim financiranjem školskih priprema za državnu maturu. Time se potvrđuje da je država prepoznala određene nepravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja. Kad bi sustav bio pravičan, dodatne pripreme

za neke skupine učenika ne bi uopće bile potrebne, po mišljenju ravnatelja jedne strukovne škole:

Mislim da je sustav nepravedan, u svakom slučaju prema strukovnim školama. Meni se čini da u jednom dobro uređenom sustavu, u sustavu koji funkcionira, da dodatnih priprema za državnu maturu ne bi trebalo biti. (Strukovna škola, Istra i Hrvatsko primorje)

Cilj je školskih priprema koje se odvijaju za učenike strukovnih programa smanjiti razlike koje se pojavljuju tijekom školovanja između gimnazija i strukovnih škola i ujednačiti mogućnosti učenika za ostvarivanje dobrih rezultata na ispitima državne mature. Škole nastoje pružiti učenicima strukovnih programa dodatnu poduku iz obveznih predmeta, ali i nekih ključnih predmeta za određeno područje (npr. fizike), kako bi njihovi učenici smanjili razlike do gimnazijskih programa, produbili neke sadržaje i naučili nove sadržaje koji nisu bili dio njihovih nastavnih programa. Tipični iskazi ravnatelja o ujednačavanju mogućnosti s učenicima gimnazija kao svrsi tih školskih priprema jesu: *Dobivaju jednake uvjete kao i učenici gimnazije i Dosta ih dobro pripreme*. Javljaju se, međutim, i mišljenja da su školske pripreme potrebne kako bi učenici uopće bili u stanju zadovoljiti kriterije ispita državne mature:

Mi organiziramo dopunsku nastavu da bi se njima omogućilo da polože maturu, ali, generalno gledano, mislim da strukovnjaci imaju doista poteškoća s time. (Mješovita škola, Slavonija)

Ravnatelji strukovnih škola izvješćuju o različitim izazovima u organizaciji školskih priprema i potrebi značajnog usklađivanja zbog vremenskih i prostornih ograničenja te drugih učeničkih obveza npr. stručne prakse:

Evo pomažemo im tom dodatnom nastavom koja se odvija uglavnom subotama jer, mislim mi imamo i prostornih mogućnosti da to bude u suprotnoj smjeni, ali najveći dio naših učenika su putnici. (Strukovna škola, Slavonija)

Činjenica da su ravnatelji izrazito posvećeni tome da osiguraju odvijanje školskih priprema za sve učenike koji to žele te da postoje osigurana sredstva za financiranje tog dodatnog rada nastavnika govori o postojanju svijesti o tome da sustav generira nepravičnost u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za učenike iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja. Međutim, postavlja se pitanje koliko su takva rješenja prikladna i uspijevaju li doista ujednačiti razlike u stečenim znanjima i vještinama učenika koje nastaju kao posljedica pohađanja različitih srednjoškolskih programa. Podatci o razini uspješnosti na ispitima državne mature i pri upisu na studijske programe jasno upućuju na prednost učenika iz gimnazijskih

programa (Šabić, 2019). Poznato je, također, da se pripreme za državnu maturu organiziraju podjednako i u gimnazijama. Osim toga, značajan broj učenika, posebno onih iz gimnazijskih programa, pohađa pripremne tečajeve koje organiziraju privatne tvrtke (Jokić i Ristić Dedić, 2020). Sve navedeno sugerira da pripreme u strukovnim školama, iako daju doprinos ujednačavanju mogućnosti učenika strukovnih škola prema učenicima gimnazija, ne uspijevaju u potpunosti adresirati problem nepravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za ovu skupinu učenika.

4. ZAKLJUČAK

Rezultati pokazuju općenito pozitivne stavove ravnatelja srednjih škola prema državnoj maturi. Kritičke perspektive ravnatelja gimnazija i strukovnih škola usmjerene su na one elemente funkcije državne mature koji su posebno relevantne za njihove učenike i programe. Ravnatelji gimnazija izražavaju zabrinutost zbog mogućnosti dominacije selekcijske nad certifikacijskom funkcijom državne mature te problematiziraju primjerenost modela koji učenicima gimnazija pruža mogućnost polaganja osnovne razine ispita obveznog dijela državne mature te završavanja gimnazijskog obrazovanja temeljem njih. Taj stav potvrđuje dvojbenu postojećeg određenja certifikacijske funkcije obveznog dijela državne mature za učenike gimnazija (Ristić Dedić i Jokić, 2013). Štoviše, takvo rješenje favorizira dio učenika te negativno utječe na razinu kvalitete ishoda gimnazijskog obrazovanja. Ravnatelji iz različitih vrsta škola smatraju selekcijsku funkciju državne mature primjerenom i korisnom za sustav. Pri tome se kritički osvrću na tendenciju visokoškolskih ustanova za uvođenjem dodatnih provjera znanja i sposobnosti pripisujući takve tendencije partikularnim interesima visokoškolskih ustanova. Ta kretanja, po njima, imaju i izravan utjecaj na opterećenost učenika u toj osjetljivoj točki učeničkoga obrazovnog puta.

Rezultati pokazuju znatne razlike u stavovima ravnatelja o jednakosti i pravičnosti u mogućnostima pristupu visokom obrazovanju ovisno o vrsti srednjoškolskog obrazovanja. Ravnatelji gimnazija pravičnost sagledavaju gotovo isključivo kroz prizmu osiguravanja jednakih uvjeta i kriterija za sve učenike rijetko zauzimajući širu perspektivu nejednakosti obrazovnog okružja i sadržaja kojima su izloženi učenici strukovnih škola i gimnazija tijekom srednjoškolskog obrazovanja. Njihova perspektiva vođena je idejom zaštite "gimnazijskog standarda" i tradicionalnog shvaćanja da se studiranje veže uz gimnazijalce. Iz njihove je perspektive postojeći sustav državne mature i upisa na studijske programe visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj pravičan, jer mogućnost pristupa visokom obrazovanju nudi i učenicima strukovnih škola. Riječ je o izrazito suženom razumijevanju pitanja

pravičnosti u kojem se isto poistovjećuje s formalnom mogućnošću pristupa svim učenicima te standardizacijom provedbe i kriterija ispita (Salmi i Basset, 2014; McCowan, 2016). U slučajevima kad primjećuju elemente koji bi mogli ukazivati na nedostatak pravičnosti, oni se opravdavaju strukturalnim elementima diferenciranja srednjoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj, a odgovornost za (ne) uspjeh pozicionira se isključivo na razinu pojedinog učenika. Ujedno zanemaruju mogućnost primarnih i sekundarnih učinaka socijalnog okruženja koji dovode do različitih obrazovnih odabira te situaciju razmatraju uglavnom u okviru programskih razlika između različitih vrsta srednjih škola. Nasuprot njima, ravnatelji strukovnih i mješovitih škola prepoznaju nedostatke postojećeg modela državne mature vezano uz jednakost i pravičnost u mogućnostima pristupu visokom obrazovanju. Znatno dio tih ravnatelja tvrdi da je posrijedi samo formalna jednakost, a da nedostatak pravičnosti izvire iz drukčijeg obrazovnog iskustva i opsega onoga što uče njihovi učenici u odnosu na učenike gimnazija. Nedostatak pravičnosti pronalaze i u činjenici što se općeobrazovnim određenjem državne mature, značajan dio znanja i sposobnosti koje su učenici strukovnih škola stekli tijekom srednjoškolskog obrazovanja nedovoljno ili uopće ne vrednuje. Također, problematiziraju i nepravičnost u pristupu pojedinima institucijama visokog obrazovanja uz koje se veže veća poželjnost, tj. adresiraju pitanje pravičnosti u kontekstu horizontalne stratifikacije visokog obrazovanja. Time su detektirali nekoliko sustavnih (institucionalnih) prepreka kojima se zanemaruju kvalitativne i kvantitativne razlike srednjoškolskih programa, ali i askriptivne karakteristike koje su utjecale na prethodne obrazovne odabire. Sve navedeno, iz te perspektive, vodi k nejednakim mogućnostima ostvarivanja uspjeha učenika iz različitih vrsta srednjoškolskog obrazovanja, što je jasan pokazatelj narušavanja egalitarističke pozicije prema kojoj bi uspjeh pojedinca trebao biti posljedica njegovih sposobnosti, uloženog truda i odgovornosti, a ne čimbenika na koje ne može utjecati.

Iako taj problem zahtijeva aktivne mjere obrazovne politike u svrhu povećanja jednakosti mogućnosti i pravičnosti u mogućnosti pristupu visokom obrazovanju, hrvatska mu obrazovna politika, nažalost, nije posvetila primjerenu pozornost (Bezinović, 2009; MZO, 2019). Kako bi se adresirao nepovoljniji položaj učenika strukovnih škola, u školama su organizirane besplatne pripreme za ispite državne mature koje su dijelom subvencionirane od obrazovnih vlasti. Tom se afirmativnom akcijom nastojala smanjiti nejednakost nastala zbog razlika u srednjoškolskom obrazovanju i ujednačiti mogućnosti učenika iz različitih programa za ostvarivanje uspjeha na ispitima državne mature. Rezultati istraživanja pokazuju međutim da se dodatne pripreme u školi u istoj mjeri organiziraju u strukovnim školama i gimnazijama (Jokić i Ristić Dedić, 2020). Štoviše, znatan se dio gimnazijalaca koristi i besplatnim školskim pripremama i onim plaćenima kod privatnih ponuditelja,

čime ta mjera afirmativne akcije dodatno pridonosi nejednakostima na prijelazu iz srednjoškolskog u visokoškolsko obrazovanje. Sve navedeno pokazuje da školske pripreme za državnu maturu same po sebi ne mogu biti dovoljan mehanizam za adresiranje problema pravičnosti u mogućnosti pristupa visokom obrazovanju za različite skupine učenika.

Pitanje jednakosti i pravičnosti mogućnosti ostvarivanja uspjeha učenika strukovnih škola i gimnazija predstavlja važno osobno, obrazovno, ali i društveno pitanje u Republici Hrvatskoj. U okružju što ga karakteriziraju sve izraženije aspiracije mladih ljudi prema visokom obrazovanju, strateška orijentacija države k povećanju broja visokoobrazovanih građana te značajno povećanje broja upisnih mjesta na studijskim programima visokoškolskih institucija osobito je važno promišljati o pitanju jednakosti mogućnosti i pravičnosti na prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. Ujednačavanje mogućnosti potrebno je potaknuti sustavnim promjenama srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja, prije svega promjenom omjera učenika u pojedinoj vrsti odgoja i obrazovanja, rekonceptualizacijom modela državne mature i kurikularnim promjenama na predmetnoj razini kojima bi se ishodi poučavanja i učenja učenika strukovnih škola i gimnazija međusobno približili. Usto, trebalo bi inzistirati na jedinstvenom rješenju državne mature za sve učenike kako ne bi došlo do zatvaranja obrazovnih mogućnosti različitih skupina učenika. Sve navedeno može osigurati sustav u kojem, pod prividom jednakosti, neki neće biti jednakiji od jednakih.

Financijska potpora

Projekt na kojem se temelji rad proveo je Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ) u suradnji s Agencijom za znanost i visoko obrazovanje (AZVO). Projekt je financiran iz Europskoga socijalnog fonda Unapređenje sustava osiguravanja i unapređenje kvalitete visokog obrazovanja (SKAZVO).

LITERATURA

- Asplund R, Adbelkarim OB i Skalli A (2008). An Equity Perspective on Access to, Enrolment in And Finance of Tertiary Education, *Education economics*, 16 (3): 261-274. <https://doi.org/10.1080/09645290802338102>
- Bezinović P (2009). Državna matura kao zapreka pristupu visokom obrazovanju, *Revija za socijalnu politiku*, 16 (2): 175-176. <https://doi.org/10.3935/rsp.v16i2.869>
- Bezinović P i Ristić Dedić Z (2003a). *Državna matura u Hrvatskoj – prijedlog nacionalnog pristupa*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

- Bezinović P i Ristić Dedić Z (2003b). Državna matura – analiza uvjeta za uvođenje državne mature iz perspektive gimnazijskih nastavnika. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. https://www.idi.hr/drzavnamatura/dokumenti/analiza_uvjeta_za_uvodjenje_drzavne_mature_iz_perspektive_gimnazijskih_nastavnika.pdf (22. siječnja 2020.)
- Bezinović P i Ristić Dedić Z (2007). Državna matura u hrvatskim srednjim školama i upisna politika u visokom obrazovanju: Korištenje rezultata državne mature za upise u visoko obrazovanje, *Časopis za visoko obrazovanje*, 1 (2): 87-94.
- Boudon R (1974). *Education, Inequality and Social Opportunity*. New York: Wiley.
- Bourdieu P (1990). *The Logic of Practice*. Stanford, CA: University of Stanford Press.
- Boyatzis RE (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis And Code Development*. London: Sage.
- Brčić M (2010). Načelo razlike. Ključ za pravednije demokratsko društvo. *Filozofska istraživanja*, 30 (1-2): 61-78.
- Breen R i Goldthorpe JH (1997). Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory, *Rationality and Society*, 9 (3): 275-305. <https://doi.org/10.1177/104346397009003002>
- Brighouse H i Swift A (2006). Equality, Priority, and Positional Goods, *Ethics*, 116 (3): 471-497. <https://doi.org/10.1086/500524>
- Brunello G i Checchi D (2007). Does School Tracking Affect Equality of Opportunity? New International Evidence, *Economic Policy*, 22 (52): 781–861. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0327.2007.00189.x>
- Clancy P i Goastellec G (2007). Exploring Access and Equity in Higher Education: Policy and Performance in a Comparative Perspective, *Higher Education Quarterly*, 61 (2): 136-154. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2273.2007.00343.x>
- Contini D i Scagni A (2011). Inequality of Opportunity in Secondary School Enrolment in Italy, Germany and the Netherlands, *Quality & Quantity*, 45 (2): 441-464. <https://doi.org/10.1007/s11135-009-9307-y>
- Ćurković N (ur.) (2019). Državna matura – Statistička i psihometrijska analiza ispita državne mature u školskoj godini 2017./2018. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Freeman S (2007). *Rawls*. New York, New York: Routledge.
- Gamoran A (2010). Tracking and Inequality: New Directions for Research and Practice. U: Apple M, Ball SJ i Gandin LA (ur.). *The Routledge International Handbook of the Sociology of Education*. London: Routledge, 213-228.
- Gorard S i Smith E (2007). Do Barriers Get in the Way? A Review of the Determinants of Post-16 participation, *Research in Post-Compulsory Education*, 12 (2): 141-158. <https://doi.org/10.1080/13596740701387437>
- Jokić B i Ristić Dedić Z (2020). Organizirane pripreme za polaganje ispita državne mature i upis na studijske programe u RH – nužnost, moda ili mehanizam produbljivanja socijalnih nejednakosti (Izješće za javnost) Serija IDIZ-ovi vidici 002. <https://www.idi.hr/izvjesce-organizirane-pripreme-u-rh-nuznost-moda-ili-mehanizam-produbljivanja-socijalnih-nejednakosti-idiz-ovi-vidici/> (28. veljače 2020.)
- Jokić B (2019). Obrazovna perspektiva – želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U: Ristić Dedić Z i Jokić B (ur.). Što nakon srednje? Želje planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 34-63.

- Jokić B i Ristić Dedić Z (2014). *Postati student u Hrvatskoj*. Zagreb: Agencija za znanosti i visoko obrazovanje.
- Jokić B, Ristić Dedić Z i Šabić J (2011). *Analiza sadržaja i rezultata ispita državne mature iz Fizike*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Košutić I, Puzić S i Doolan K (2015). Društveni i institucionalni aspekti odluke o studiranju i odabira visokoškolske institucije. U: Baranović B (ur.). *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati? – Pristup visokom obrazovanju i odabir studija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 123-164.
- Lerner MJ i Miller DT (1978). Just World Research and the Attribution Process: Looking Back and Ahead, *Psychological Bulletin*, 85 (5): 1030–1051. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.85.5.1030>
- Lucas SR (2001). Effectively Maintained Inequality: Education Transitions, Track Mobility, and Social Background Effects, *American Journal of Sociology*, 106 (6): 1642–90. <https://doi.org/10.1086/321300>
- Matković T (2009). Pregled statističkih pokazatelja participacije, prolaznosti i režima plaćanja studija u Republici Hrvatskoj 1991. – 2007., *Revija za socijalnu politiku*, 16 (2): 239-250. <https://doi.org/10.3935/rsp.v16i2.871>
- Matković T, Lukić N, Buković N i Doolan K (2013). *Croatia-Destination Uncertain? Trends, Perspectives and Challenges in Strengthening Vocational Education for Social Inclusion and Social Cohesion*. Torino: European Training Foundation.
- McCowan T (2016). Three Dimensions of Equity Of Access to Higher Education, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 46 (4): 645-665. <https://doi.org/10.1080/03057925.2015.1043237>
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019). *Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. – 2021*. Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja.
- Müller W i Shavit Y (1998). The Institutional Embeddedness of the Stratification Process. A Comparative Study of Qualifications and Occupations in Thirteen Countries. U: Shavit Y i Müller W (ur.). *From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations*. Oxford, UK: Clarendon Press, 1–48.
- Perna LW (2006). Studying College Access and Choice: A Proposed Conceptual Model. In: Smart JC (ur.). *Higher Education: Handbook of Theory and Research, Vol. XXI*. Springer, Dordrecht, 99-157. http://doi.org/10.1007/1-4020-4512-3_3
- Prpić M i Miličević F (2006). Mišljenje nastavnika o nacionalnim ispitima: kvalitativna analiza, *Sociologija sela*, 44 (172-173): 221-242.
- Rawls J (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ristić Dedić Z i Jokić B (2013). Analiza sadržaja i rezultata ispita državne mature iz Matematike 2009./2010.-2011./2012., *Poučak: časopis za metodiku i nastavu matematike*, 14 (54): 4-21.
- Ristić Dedić Z i Jokić B (2019). Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje – Uvodna razmatranja. U: Ristić Dedić Z i Jokić B (ur.). *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 6-13.
- Ristić Dedić Z, Jokić B i Šabić J (2011). *Analiza sadržaja i rezultata ispita državne mature iz Biologije*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja

- Salmi J i Bassett RM (2012). Opportunities For All? The Equity Challenge in Tertiary Education. *IAU Horizons*, 17(2) https://www.salzburgglobal.org/fileadmin/user_upload/Documents/2010-2019/2012/495/Session_Document_OpportunitiesforAll_495.pdf ((28. veljače 2020.))
- Salmi J i Bassett RM (2014). The Equity Imperative in Tertiary Education: Promoting Fairness and Efficiency, *International Review of Education*, 60 (3): 361-377. <https://doi.org/10.1007/s11159-013-9391-z>
- Santiago P, Tremblay K, Basri E i Arnal E (2008). Tertiary Education for the Knowledge Society (Vol. 1). Paris: OECD. <https://doi.org/10.1007/s11159-013-9391-z>
- Spajić Vrkaš V i Potočnik D (2017). Mladi i obrazovanje pred izazovima globalne konkurentnosti. U: Ilišin V i Spajić Vrkaš V (ur.). *Generacija osujećenih: mladi u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 75-141.
- Šabić J (2019). Populacijska perspektiva – visokoškolski odabiri hrvatskih srednjoškolaca u razdoblju od 2010. do 2017. godine. U: Ristić Dedić Z i Jokić B (ur.). *Što nakon srednje? Želje planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 136-185.
- Triventi M (2013). Stratification in Higher Education and Its Relationship with Social Inequality: A Comparative Study of 11 European Countries, *European Sociological Review*, 29 (3): 489-502. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr092>
- Triventi M, Kulic N, Skopek J i Blossfeld HP (2016). Secondary School Systems and Inequality of Educational Opportunity in Contemporary Societies. U: Blossfeld H-P, Buchholz S, Skopek J i Triventi M (ur.). *Models of Secondary Education and Social Inequality*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 3-24. <https://doi.org/10.4337/9781785367267.00008>
- Van de Werfhorst HG i Mijs JJ (2010). Achievement Inequality and the Institutional Structure of Educational Systems: A Comparative Perspective, *Annual Review of Sociology*, 36: 407–28. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102538>
- Zakon o Hrvatskom kvalifikacijskom okviru (NN 22/13). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_22_359.html (21. veljače 2020.)
- Žiljak T i Baketa N (2019). Education Policy in Croatia. U: Petak Z i Kotarski K (ur.). *Policy-Making at the European Periphery*. Cham: Palgrave Macmillan, 265-284. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73582-5>

All Are Equal, But Some Are More Equal Than Others: Secondary School Principals' Perspectives on the State Matura Exams and Issues of Equity and Equality of Access to Tertiary Education for Pupils from Grammar Schools and VET in Croatia

Nikola BAKETA orcid.org/0000-0001-9813-4717

Institute for Social Research in Zagreb, Hrvatska

baketa@idi.hr

Zrinka RISTIĆ DEDIĆ orcid.org/0000-0002-7520-2139

Institute for Social Research in Zagreb, Hrvatska

zrinka@idi.hr

Boris JOKIĆ orcid.org/0000-0001-6640-9755

Institute for Social Research in Zagreb, Hrvatska

boris@idi.hr

ABSTRACT

The paper presents the results of a qualitative exploratory study of secondary school principals' perspectives on the State Matura model, and the issues of equality and equity of access to higher education for vocational and grammar school pupils. These questions are analysed in the context of increasing aspirations of young people towards higher education, the massification of higher education, and the strategic positioning of the Republic of Croatia towards increasing the share of highly educated citizens. Equality of access to higher education implies that all pupils who wish to study have the right to access the State Matura, a prerequisite for entering tertiary education, under equal conditions and criteria. The issue of equity means that every pupil has an equal opportunity to access tertiary education. The results point to generally positive attitudes regarding the State Matura as a uniform system of external exams that enables assessment of the acquired knowledge and skills in the same manner and using the same criteria for all pupils. Principals' critical perspectives include questioning the suitability of the certification function of the State Matura for grammar school pupils and the weakening of the selective function due to additional testing of pupils' knowledge and skills by tertiary education institutions. The perspectives of grammar school and vocational school principals on equality and equity of access to tertiary education are distinctly different. While grammar school principals view equity through the prism of providing equal conditions and criteria for all, vocational school principals recognise that the lack of equity arises from a different educational experience and the scope of

what is taught in vocational programmes. Existing educational policy mechanisms aimed at addressing the less favourable status of vocational school pupils are insufficient to equalise the opportunities of pupils from various secondary school programmes.

Key words: higher education aspirations, State Matura, equality of access, equity of access to higher education

